

Hamlet spelen is kiezen er te zijn

Regisseur Celil Toksöz maakte in Turkije de eerste Koerdische versie van *Hamlet*. Morgen is de première in Amsterdam. „Dit is een revolutie.”

Door JOKE BEECKMANS

DIYARBAKIR. Als een waanzinnige tolt Hamlet om zijn as. De Koerdische zangeres Rojda zingt hem als zijn moeder Gertrude toe met een emotioneel Koerdisch berglied. Vijf muzikanten begeleiden hen op traditionele instrumenten als kavalme, cura en baglama.

Het Amsterdams-Turkse theatergezelschap RAST repeteert in Diyarbakir in Zuidoost-Turkije een Koerdische versie van *Hamlet*. RAST is het eerste theatergezelschap ter wereld dat het aandurft om de Shakespeare-klassieker naar het Koerdisch te vertalen. De Koerdische taal en cultuur liggen in Turkije gevoelig. „Een Koerdische *Hamlet*, dat is een revolutie”, aldus vertaler Kawa Nemir.

In Diyarbakir is 90 procent van de inwoners Koerdisch, maar op straat klinkt overal Turks. Met de oprichting van de Turkse republiek dwong president Atatürk alle minderheden zich volledig aan te passen aan de Turkse meerderheid. Er kwamen boetes op het spreken van Koerdisch en op het schrijven stond gevangenisstraf. De meeste inwoners verga-ten hun moedertaal.

‘Als ik *Hamlet* lees, zie ik bijna letterlijk Koerdistan voor me’

Regisseur Celil Toksöz van RAST, die sinds 1986 in Amsterdam woont, keert voor het theaterproject enkele maanden terug naar zijn geboortestad Diyarbakir. Samen met de acteurs van het plaatselijke stadstheater maakt hij een lang gekoesterde wens waar. „Ik wil hier laten horen hoe een verboden taal klinkt en vieren dát die mag klinken”, vertelt hij na afloop van een repetitie.

Ook Toksöz mocht als kind zijn moedertaal niet spreken in het openbaar. Zijn afkomst was reden voor voortdurende vernedering. „Zoals ik als Koerd in Turkije gediscrimineerd werd, dat heb ik in Nederland nooit meegemaakt. Eén keer heeft het schoolhoofd bij alle Koerdische jongens een streep in het haar gescho-ren.”

Inmiddels is het verbod op het Koerdisch opgeheven. Premier Erdogan keurt Koerdische televisie-uitzendingen op de staats televisie en Koerdische keuzevakken op school goed. Maar een officiële status heeft de taal niet. De naam van de stad Diyarbakir staat bijvoorbeeld op alle

Theatergezelschap RAST repeteert een Koerdische versie van ‘*Hamlet*’. Foto Roger Cremers

kaarten in het Turks vermeld, terwijl haar Koerdische naam Amed is.

De Turkse regering blijft bang voor Koerdische afscheidingsbewegingen. De spanning tussen beide partijen is overal voelbaar. Koerdische rebellen plegen regelmatig aanslagen op Turkse militairen en de Turkse regering treedt hard op tegen demonstranten. Jonge mannen durven ’s avonds niet alleen de straat op uit angst voor de politie.

„Als ik *Hamlet* lees, zie ik bijna letterlijk Koerdistan”, zegt regisseur Toksöz. „Wraak, moord en eer spelen hier nog steeds een grote rol. Net als bij de Koerden is *Hamlet* alles afgenomen. En net als de Koerdische rebellen is *Hamlet* bereid alles op het spel te zetten om zijn doel te bereiken. Hij offert zijn eigen leven én dat van zijn moeder en geliefde. Hier in Koerdistan zetten mensen ook hun hele leven in voor hun ideaal. Ze vermoorden zelfs hun broer als die voor de Turken werkt.”

In de Koerdische versie van het stuk stelt *Hamlet* de beroemde vraag ‘to be or not to be’ (‘Hebûn an nebûn’)

dan ook niet voor zichzelf, maar voor zijn hele volk. De Koerden vragen zich volgens Toksöz dagelijks af of ze nog bestaan. „Moeten we onze eigen cultuur vergeten of blijven vechten om die in stand te houden?”

Kawa Nemir vertaalde het stuk uit het Engels naar het Koerdische dialect Kurmanci. Tijdens de repetities geeft hij de acteurs tips over hun Koerdische uitspraak. „Ze zijn allemaal Koerdisch, maar niet gewend om in het Koerdisch te spelen. Ook zij waren hun moedertaal vergeten. Het duurde een week om het stuk alleen al met ze door te lezen.”

Zelf moest Nemir voor zijn vertaling een beroep doen op verschillende bronnen. „Het huidige Koerdische woordenboek is met 150.000 woorden bij lange na niet volledig. Ik denk dat er nog niet de helft van de bestaande woorden in staan.” Vaak ging hij daarom in dorpen of oude stadsdelen op zoek naar vergeten woorden. Hij haalde termen uit gedichten en folkloristische liederen. Ook zijn moeder hielp; zij was als enige in zijn omgeving altijd Koer-

disch blijven spreken.

Op 17 oktober is de hele cast even in Amsterdam om – met Nederlandse boventiteling – in de Stadsschouwburg de wereldpremière van de eerste Koerdische *Hamlet* te spelen. Nederland volgt een tour door Turkije, die regisseur Toksöz wil afsluiten met voorstellingen in Istanbul en Ankara. Door de anti-Koerdische sentimenten is dat niet zonder risico, maar Toksöz wil de confrontatie aangaan. „Ik wil een vredesgebaar maken. Door daar twee uur lang *Shakespeare* te spelen, wil ik ze laten ervaren dat wij net zo zijn als zij en dat niet bang voor ons hoeven zijn.”

Burgemeester Osman Baydemir van Diyarbakir steekt makers en acteurs bij een ontmoeting in zijn stadhuis een passend hart onder de riem. „Diyarbakir heeft er altijd voor gekozen om te zijn. Als we uit angst naar Istanbul of Ankara gaan, dan staan we niet, dan is onze keuze ‘to be’ geworden.”

Hamlet, 17/10, SSBA, daarna tournee. Inl: hamlet-rast.com; ssba.nl